

*Képzelt beszéd Nagy Gáspár sírkövének szentelése alkalmából**

Itt nem csak az a kérdés – miután léted végleg lemerült –, hogy ki rettentí a keselyűt, ki lehel lángot deres ágra, ki feszül föl a szivárványra, s ki viszi át fogában tartva a szerelmet a túlsó partra. Talán ma és itt mindenki – így vagy úgy – már a vízben van, és igyekszik odaát.

Ma tehát az a kérdés, *hogyan* visszük át a szerelmet a túlsó partra. E hogyan eszköze az emlékezés, a múlt feldolgozása, a példák folyamatos emlegetése. Mert a mai napig nem néztünk szembe az elmúlt évszázad történelmével, miközben ezzel a nem könnyű feladattal már nemcsak a szerencsésebb sorsú nyugat európai nemzetek, de a környezetünkben élők, velünk egy sorsot járók is többé-kevésbé végeztek. Édes hazám... félszázad kevés volt, hogy fájdalmat kihordjad?! Nem mondtuk, nem mondhattuk fel a leckéket, az első és második világháború vesztes véráldozatairól, az ország szétszakításának traumájáról, a hadszínterek, a kényszer-munkatáborok és gulágok emberveszteségéig, az idegen hatalmak általi megszállásokig, az elcsalt választásokig, a vérbe fojtott forradalomig, a kommunista diktatúra négy évtizedes rombolásáig.

Nincs más eszközöm, mint ködszurkáló módjára, soha nem múltóan emlékezni Nagy Gáspárra, „akár a pap úrfelmutatáskor!”, felmutatni életét és költészetét, tanúságot és hitet tenni mellette, s elmondani amit tőle tanulhattam.

Bátorság, emberség, remény. Ezt a három szót hoztam ki a kertből, melyet Nagy Gáspár, mint rengeteg nemzeti vagyont, reánk hagyott. Azért ezt a hármat, mert bátorság nélkül nem volna érdemes tovább magyarnak lenni, oly hosszú és dicstelen gyávaság után emberség nélkül nem is tudnánk tovább magyarok lenni, mert hírnevünket ronggyá rágták az embertelenek, akik magyarnak mondták magukat; reménység nélkül pedig nem tudunk fölkelni, hogy magyarok és emberek lehessünk. Felemelem hát a zászlót, és ráírom a hagyaték három első szavát: bátorság, emberség, remény. Ezek a szavak majdnem így hangzottak el ezelőtt több mint hatvan évvel, Szabó Dezsőre emlékezve, Tamási Áron szájából – Hej Istenem, kicsi Móka.

Úgy gondoltam azonban, Nagy Gáspár kertjéből is hozhatók ezek a szavak, s éppen ez az a nyomvonal, amelyen nekünk is el kell indulnunk, ha rá emlékezünk. Vagy egy másik szerzőt idézve a hagyatéki kertből szedhető szavakért, akinek egyszer memoriterként Te is – ahogyan én is – megtanultad beköszöntőjét, sokáig betéve fújta ezt a csakazértis, bátor nagy lélegzetet, ahol a lélek monda-

* A szövegben szó szerinti és tartalmi Nagy Gáspár-idézetek szerepelnek jelölés nélkül.

ton túl van, és az ész már mindennel számot vetett, szóval Németh László szavait kölcsönözve: költészeted a négy száz éves magyar radikalizmus legjobb hagyományait, a katolicizmus nemesebb magyar formáit hozta, s abban olyan Magyarországot álmoltál, amely *igazságosabb, szabadabb, emberibb, európaibb és istenesebb*. S ha már nyomvonalakat húzunk, harmadikként, atyai barátod és hű szövetségese, Görömbei András mondatait is idézzük ide: „A hazugság, cinizmus, árulás, nemzeti felelőtlenség, történelmi tudatzavar, erkölcsi nihilizmus ellen küzdve adott és ad ma is példát...”

Soha ennyire közélről nem érintett meg az elmúlás, mint éppen Nála. Az Úr kegyes hozzám, szüleim, testvérem, családom tagjai, barátaim élnek. Persze halottaim nekem is vannak szép számmal, de talán ő volt az első, hozzám közelálló, akinek elvesztése megszenvedett hiány. Közéltő halála idején fájdalomtól vacogott a szívem, majdnem belegebedtem, ahogy ott álltam halottas ágya mellett, hogy fogtam erőtlennül kezét, láttam megfagyott pillantását, hogy időtlen csokrommal tébláboltam, hogy féltve őrzöm kézfogása melegét. S máig fájlalom, hogy volt még egy könnyű megoldása, ő ment előre. Itt és most tanultam meg, hogyan kell az elmúlás tényével szembenézni, hogyan kell elfogadni a megtérést, felkészülni arra az utolsó útra. Hogyan élhetünk istenesebben, mert nem lehet a világot Isten nélkül fölnevelni, nem lehet a világot Isten nélkül megérteni, nem lehet a világot Isten nélkül szóra bírni, illetve lehet, csak az olyan rémült magánkaland, melyet a kétségbeesés kormányoz, s végkimenetele fölöttébb kétséges. Hívó keresztényként tudtam én ezt, kívülről fújtam Dsida Jenő verseit és írásait, aki Nagy Gáspárhoz hasonlóan úgy volt hívó keresztény, hogy közelgő halálát és az elmúlás gondolatát a maga természetességében fogadta el, s önmaga halálára úgy tekintett, mint az örök élet kezdetére: „Hiszem, hogy Krisztus és a szent kereszt tény, és rajta kívül minden hiuság” – vallotta Dsida Jenő. Nagy Gáspár is hitte, mert az a kereszt: tény, ezért volt ő keresztény.

Szóval tudtam én ezt eddig is, hogy ez a biztos istenhit az egyik hátszövege, aranyfedezete költészetének. Ezzel ragasztotta, vagy ha már *Sárfeliratról* tudósít a poszthumusz kötet, tapasztotta egységgé írásaiban a magyarságot a katolicizmussal és az egyetemes emberi értékekkel. Istenhez való tartozása kimondatlan kötés, a két világ számára határtalan, hiszem, hogy a hit ajándéka az a különös érzékenység, szeretet és játékosság, amely verseit jellemzi. Mindezt tudtam, csak nem éreztem a csontjaimban, ettől a tudástól eddig nem pendültek meg az idegszálak.

Halála és a halál utáni kötete, a *Sárfelirat*, ez a furcsa, kettős ívű gyűjtemény ezért volt újító hatású. Megtalálhatók benne az életerős, munkássága delelőjén levő férfiember, a pályafutás minden erényét és eredményét összegző versei. S benne vannak a pályakezdő versek. Milyen pályát is kezdhetett Nagy Gáspár életének ötödik évtizedében? Annak az embernek a pályáját, aki megkezdte felkészülését a nagy találkozásra.

Az első ív a Nagy Gáspár-i költészet legjobb hagyományainak méltó folytatása, erős anyag, töretlenül ívelő újabb fejezet, az érett gondolkodó utolsó másfél évtizedének, a pályatársakat is sorban számba vevő, de olykor keserű tapasztalatokat is

magába építő költészete – a diktatúrát, a tiltásokat el lehetett ép lélekkel viselni, de ezt az elmúlt tizenöt évet... az árulások, csalódások hegyláncai alatt össze lehet roskadni. Ami azonban igazán izgalmas és újszerű, az a kötet második íve. Az elkerülhetetlen és most már elodázhatatlan elmúlás borzalmas felismerése, hogy most már percre pontosan tudja, mikor *s ki előtt kell majd akkor meghajolnia. A láb ugyan remeg, s bár nem akart erről sokat papolni, de amaz utolsó utat vagy napot még nagyon szerette volna elnapolni, de tudta, hogy Nála semmi sincs idejekorán.* Ez az a gondolkodás, ami a mi életünkben hiányzik, kikopott, ami istenesebbé tehetne bennünket. Mintha feledni akarnánk ezt az utolsó napot, a bizonyos találkozást. Nem árt ezért ezt a tanúságtételt meghallani, és tudni, hogy nincs idejekorán semmi, a felkészülés sem erre az utolsó útra. Jusson eszünkbe, s már ma gondoljunk arra, hogy majd *egyenesen (viszonylag) tisztán álljunk elébe, s akkor ne kérjünk kegyelmet, se könnyű irgalmat, se hamis bocsánatot. Mert jegyezzük meg jól felebarátaim, hamari bullajelöltek, a gazok és gazdagok sem kivételek (csak közönyükkel öltek) egyszer biztosan meghalnak... és nem menti meg őket ettől sem ördög, sem angyal!*

Ő már életében rendezte magában és maga körül a végső elmenetelt, tanulta a néma harangok szavát, mert tudta, lehullnak a meglőtt madarak, s lerogyanak a csatákból visszatért lovak. Betegségét, szenvedését annak fogadta el, ami, gyorsforgalmi út Teremtőjéhez. S ha ezt a végső számadást egy kicsit még halasztotta volna is, ma már tudjuk, hogy évek óta készült erre a remegő lábú találkozásra. Szinte kézzel tapinthatóan bemutatja nekünk az igazi és egyetlen mutatványt: lassan megválni ettől-attól, csöndben megválni ezektől és azoktól, megválni bársony éjszakáktól, mikor az összes csillag neked világolt, könnyedén megválni mindentől, mi fontos volt egykor, tán még tegnap is, de látod mára már lelkedben is összeomlott... Azt üzent halkán: hogy a hídra nem teszed többé a lábad, mert arra már nem lesz szükség, hiszen a megválást gyakorolta, és csak erre a semmiségre maradt gondja, hogy átkeljen, átérjen oda, ahová kezdetől készülődött.

Azt írta egy helyütt: „Úgy látom, hogy a világ és a magyarság igaz szavakra vágyik. Hitben, erkölcsben meggyengült emberek szédelegnek, keresik helyüket.” Nagy Gáspár számomra a tiszta hangot, őszinte érzelmet, a szabadságvágyat, az igazsághoz való feltétlen hűséget jelentette, mindazt, amit az 1956-os forradalom is képviselt. Ezért volt ő az élő kapocs a forradalom eszméjéhez, ő aki '56 szellemiségét meg merete idézni a hetvenes-nyolcvanas években a kevés bátrak egyikeként. Az ő versei jelentették az ötvenhatos forradalom erkölcsiségének folyamatosságát, az elnyomó diktatúrával szembeni, a szabad véleményformálás melletti kiállás példázatát, bátorságát. S ahogyan 1956 vértanú hőseire emlékezve írta, a mi generációnknak ő volt az a gyermek, aki az idő titokzatos méhéből egyszer csak kirobbant, az a nem várt, aki majd mindent halálpontosan lát: ő lett nekünk az első forradalmár! S ő volt, aki mámorosan skandált, utcákon, tereken át szavalta a verset... Keze még nem érintett fegyvert, de már félni sem mert, hősként tette a dolgát: vele üzent a szabadság! S e szabadságvágy gyönyörű bűnt hagyott ránk, a lázadást, mely több mint Dózsa György; mit bánjuk vele együtt, ha több az áruló, de lázadót is terem e föld.

Tiszteltem benne, hogy a nemzet megtisztulási kísérletének egyik emblemikus alakja, a kádári rendszer irodalmi életének egyik legfontosabb, az állambiztonsági szervek keresztségében nyert elnevezéssel, „ellenséges-ellenzéki” személye volt. Ha beszélhetünk rendszerváltó költészetéről, ha lehet az irodalomnak homályoszlató, az igazságot néven nevező, a lelkeket és az értelmet megtermékenyítő, a nemzeti közösséget felrázó szerepe, tehát ha elfogadjuk a történelmet előkészítő szerepét, akkor Nagy Gáspár kényszeresen igazmondó, a múlttal szembenező és az eseményeket, személyeket pontosan néven nevező versei, a „rendszerváltó versek”, ahogyan Görömbei András találóan elnevezte – mindenképpen annak minősülnek. Megnyugtató látni, mennyire szervesen épült fel ez a Nagy Gáspár-i világkép, milyen tudatosan vállalta a költői hivatást: megtanítani az embereket a szabad beszédre, megízleltetni velük a szabad gondolkodás élményét, megnyitni a lelkeket és felnyitni a szemeket az igazság előtt. Azon kevesek egyike volt, aki „megmételtyezte” gondolkodásunkat a minőséggel, az érték-központúsággal, az igazság keresésének és szeretetének igényével. Azt gondolom, ez csak a legnagyobbak és legbátrabbak kiváltsága, amilyen Nagy Gáspár is volt.

Meghurcoltatása ma is a hűség, a feltétel nélküli igazság keresésének mintája. Minduntalan égette, hogy mindezt ki kell mondania. Mégpedig úgy kell kimondania – a képversben felfedezhető volt rejtetten is –, hogy mindenki értse. Ha kimondja, hogy 'egyszer majd el kell temetni' – és a sor végén ott a nevezetes monogram –, az tetszetik pusztá (betű)játéknak, de neki esztétikai sarokkő, hogy azokat az infinitívuszokat akkor és ott és nem más versben használta fel. Ebben hitt. S ebben hiszünk mi is. Irodalomtudósok vitatkozhatnak róla, de a magyar költészetnek – főlénk mindig történelmi ég borul – ez a sajátja. Balassi Bálinttól, mondjuk Illyés Gyuláig. Nevezhették küldetéses költészetnek, képviseleti lírának, őt ez nem érdekelte, mert ha megnézte a számunkra fontosabb verseket, ezekben a magyarság sorsa igenis hangot kapott. Mert együtt látta őket egy dalban és *egy mondatban*, amíg csak itt magyar van kiadatlan versben, megvágott filmszalagon, s e század néz rájuk lesütött szemmel – vakon. S figyelte a hirtelen-erősek, az olykor-bátrak mit csinálnak, mikor az idő átrak vállukra is – szívük fölé – száztonnákat. Mert a nagyhangúak és a folyton kompenzáló kis kaméleonok, az átnyergelők jellemrokkantak tartományában nehéz elviselni, ha a tántoríthatatlan hazaszeretnek stílusa, ha tetszik, minősége van. A politikának távlata és a politikai közbeszédnek pedig kultúrája, s nem a hangerő dominál.

Legjobb versei a velünk élő történelem emlékeztetvesztései, kihagyásai miatt íródtak. Így, ezzel az emlékeztetvesztéssel éljünk együtt? – kérdezte egyszer. Azt hiszem – válaszolta, mindez az írók számára különösen embertelen aszkézis: lemondani történelmünk bizonyítható sebeiről. S ez a verseiben, írásaiban megnyilvánuló bátorság, nemzeti felelősségtudat, a történelmi tudatzavar elleni harc olyan nyílt beszédben és példamutatásban tárgyiasult, amely a kádári, de mondhatjuk, hogy valamennyi, a felejtésre épülő „megmondó” rendszer számára elviselhetetlen volt. Nagy Gáspár pedig példát adott arra is, hogy a sorozatos ellehetetlenülés árán továbbra is helyes a forradalom eszméinek elárulása elleni tiltakozás, az áru-lás kérdésének végsőkéig történő kihegyezése, a rendszerrel kötött kompromisszum

felmondása. Csak költő volt, csak a legnagyobb költőapostol, Petőfi Sándor rendjéből való legkisebb Nagy. Ha pedig a forradalom ügyében és a szabadság dolgában felelésre szólították, leginkább csak verseket hozhatott föl mentségére, avagy tarthatott maga előtt pajzsként, kardként. S nem is védekezésül, nem is támadólag: mert szíve és lelke diktálta verses 'bűneit', melyekkel a 44 évvel ezelőtti fényes napokhoz s aztán méginkább a leveretés gyásznapijához, a Haynaut messze lepipáló kádári kivégzések számának döbbenetéhez, majd a túl hosszú amnéziára ítélt nemzet lelkiismeretéhez szolt.

S tőle tanultam, hogy *nem szabad feladni!* Ha egyszer a falak le- és ránk omoltak, bár nem harsona dalolt... mert hitte és remélte, gyáván ezért nem lépett meg a váratlan súly alól... Ő tudta, amit elhomályosuló szemeinkkel néha-néha még felismerünk, hogy egy szalmaszállal talán a menthetetlent mentjük, mert a remény sohasem meghaló, ha minden utolsó szalmaszál ABBÓL A JÁSZOLBÓL VALÓ!

Szentségtörő módon vallotta, hogy a politikában nem szabad hazudni. Mert nem igaz, hogy nem lehet tisztességes és elvi politikát folytatni, bár nehezebb. Ez önkorlátozással és annak belátásával jár együtt, hogy a szabadságom csak akkor lehet teljes, ha a könyökömmel a mások könyökét nem ütöm le az asztalról. Ezért nem fogadhatta el egyetlen párt fegyelmét sem, mert képtelen lett volna arra, hogy ne legyen saját véleménye, csak mert egy párthoz tartozik. Nagy Gáspár ezért maradhatott meg hiteles és autentikus személyiségnek, ugyanannak a kérlelhetetlen és független gondolkodónak, aki volt a hetvenes évek elején, a pályakezdet időszakában vagy a nyolcvanas években, a folyamatos harcok és polémiák idején s aki minden érdektől mentesen, pusztán az értékek mentén vallotta meg nézeteit. S persze azért is, mert az „igazolt” szabadsághősök, akik már *akkor* bátran éltek, patyolatosan szónokolnak, pedig de nagyon féltek! Most a legharsányabbak képzelnek minket tegnapi vaknak, amikor sehol sem mutatkoztak.

Mintha érzéseimet és gondolataimat, a mostaniakat, a maiakat és a holnapiakat is Gáspár mondaná helyettem, helyettünk. Már csak a hangját hallom, szólnék hozzá, de elcsuklik a hangom, megmaradt mégis nekem, nekünk, ezen az egyetlen törölhetetlen hangszalagon. Lefokozott szívűeknek valami szabadítót mondani, ez volt a hivatása, valami szabadítót mondani a kapuk alatt, mielőtt tompán becsukódnak. Ameddig csak bírta, helyettünk írta, ...helyettünk mondta, ez volt a gondja.

A huszonnégy éves fiatalember így fogalmazta meg nemcsak költői, de egész emberi ars poeticáját: „Ösztönösen azokra figyelek, akik azt bizonyítják, hogy a költészet töretlen gerincek kopogtatása, s nem hiszik, hogy a segesvári és szárszói tragédia mindegy lenne az anyaföldnek.” Az évszámot is – 1971! – jegyezzük meg, hiszen a kor sivársága és a korszellemtől való távolállása méginkább hitelesítheti e sorokat.

Halála előtt hittem abban, hogy Nagy Gáspár, bár beírta magát a magyar költészet és a világirodalom legszebb lapjaira, az egyre csak megválaszolatlanul sorjázó kérdésekre költészetében és prózájában feleletet fog tudni adni, ahogyan életében mindig is tette. Hogy ő lesz az utolsó hírmondók egyike abból a nagy

korszakból, amelyből Sinka István, Illyés Gyula, Szabó Lőrinc, Pilinszky János, Nagy László, Jékely Zoltán és Kormos István már jóval korábban távoztak, s Ő talán befejezi a félbehagyott mondatokat, és kimondhatja a bennszakadt szavakat, mert valahogy mindig Ő mondta ki helyettünk is a kimondhatatlant.

De bizakodjunk, van még magyar szó! S mindaddig, amíg mi itt – akik ténylegesen vagy képzeletben körülálljuk sírját – mondjuk verseit, hirdetjük igazságait, felmutatjuk példáját, őrizzük emlékezetünkben, addig oszlatjuk az őt körülvenni készülő homályt.

S Te másra írtad, de nekem életed: valahol mindig eltűnik, valahol mindig megtalálják, valahol mindig temetik, valahol mindig exhumálják, és örökké nekünk szegezik, örökké fényes ellenpélda, örökké rajtunk keresik, örökké mégis bennem él ma!

Teste legvégül földdé fogalmazódott, akár a lovaké, ideges vonatoké, csak a humusz száguldozik, csak a fű füstölög tovább, de koponyája kehely, egy madár ritka röptével az égnek fölmutatja, és ketten várnak a harsonákig.

Egy költő élt itt, ha hagyták, boldogan dalolt, tegnap még élő volt, ma ő lenne itt a holt.